

УДК 347.963

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.21.58>

Журавльов О.Г.

*аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА ЯК ГАЛУЗЕВА ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Найбільш прийнятною та популярною серед науковців та практиків класифікацією засад кримінального процесу є їх поділ на загальноправові, міжгалузеві та галузеві. Відповідно, до галузевих (тобто до тих, які можуть реалізуватися лише в межах кримінального провадження) відносяться:

- свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;
- презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини;
- забезпечення права на захист;
- публічність [1, с. 155];
- заборона двічі притягуватися до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення [2, с. 171].

Проте цей перелік можна сформулювати лише за тієї умови, якщо брати за основу позицію, відповідно до якої перелік засад кримінального процесу, наданий в ст. 7 КПК України, є вичерпний. В той же час в кримінальній процесуальній доктрині наявні і інші позиції.

Так, В.К. Волошина, аналізуючи ще положення КПК України 1960 року, додатково виділила наступні галузеві засади:

- принцип процесуальної самостійності слідчого;
- принцип нерозголошення даних дізнання і досудового слідства;
- принцип швидкості і оперативності досудового розслідування;
- принцип єдиноначальності досудового розслідування;
- принцип відомчого контролю за законністю дій та рішень органів та посадових осіб, які здійснюють досудове розслідування;

– принцип прокурорського нагляду за законністю дій та рішень органів та посадових осіб, які здійснюють досудове розслідування;

– принцип судового контролю за законністю дій та рішень органів і посадових осіб, які здійснюють досудове розслідування [2].

Очевидно, що даний перелік було надано ще відповідно до КПК України 1960 року, тому окремі пропозиції вже не є актуальними. В той же час якщо навіть адаптувати цей перелік до вимог сучасного кримінального процесуального права, то виникає низка питань щодо доцільності виділення цих принципів. Принципи кримінального процесу відрізняються від умов своєю фундаментальністю на всезагальністю. В той же час запропоновані вченою засади таких властивостей не мають, що власне вказує на те, що в даному випадку ведеться мова саме про умови чи про порядок здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Для прикладу можна взяти процесуальну самостійність слідчого. Ми в жодному випадку не стверджуємо, що питання процесуальної самостійності слідчого не потребує окремого дослідження та не намагаємося применшити вплив такої самостійності на спосіб та порядок здійснення кримінального провадження. В той же час процесуальна самостійність слідчого лише визначає особливості його взаємодії з прокурором, слідчим суддею та іншими учасниками кримінального провадження під час досудового розслідування. В даному випадку відсутня ця сама ознака «фундаментальності», адже мова ведеться лише про форму та

зміст кримінальних процесуальних правовідносин. Крім того процесуальна самостійність залежить від того, які саме повноваження надаються слідчому та в який спосіб він може їх реалізувати. Законодавець в будь-який момент може внести відповідні зміни до кримінального процесуального законодавства та змінити акцент такої процесуальної самостійності. Відповідно, не процесуальна самостійність слідчого буде підставою для змін до КПК України, а зміни до КПК України визначають процесуальну самостійність. Можна стверджувати, що така позиція може застосовуватися до будь-якої засади, адже, як вже було зазначено, всі засади повинні мати нормативне закріплення в тій чи іншій формі. В той же час також можна стверджувати, що хоча засади в кримінальному процесі в будь-якому випадку реалізуються через відповідні процедури, в той же час наявність чи відсутність відповідної процедури не змінює сутність засади та її впливу на дану галузь права. В свою чергу процесуальна самостійність слідчого залежить виключно від того, як саме законодавець описав певні кримінальні процесуальні процедури, адже вони і визначають зміст даної засади.

У зв'язку з цим ми не можемо погодитися з тим переліком галузевих засад кримінального процесу, які були запропоновані. В той же час ми вважаємо, що ст. 7 КПК України не містить повного переліку засад, а тому визначення їх переліку має залежати в першу чергу від аналізу відповідних норм КПК України. Власне аналіз положень кримінального процесуального законодавства дозволяє нам зробити висновок про існування такої засади, як процесуальна відповідальність прокурора. А у зв'язку з тим, що дана засада законодавцем чітко не передбачена, необхідно зробити більш детальний аналіз даної засади задля аргументації доцільності її виділення.

В першу чергу необхідно уточнити, що мова ведеться не про процесуальну відповідальність з точки зору встановлення конкретної кримінальної процесуальної чи якоїсь

іншої санкції, а відповідальність прокурора за результативність та ефективність кримінального провадження. При цьому ЄСПЛ неодноразово наголошував, що ефективність досудового розслідування або всього кримінального провадження не обов'язково має залежати від результативності: «ефективне розслідування має в принципі призвести до встановлення фактів у справі та встановлення і покарання винних осіб. Це не є обов'язком досягнення результату, але обов'язком вжиття заходів. Державні органи повинні вживати усіх розумних і доступних їм заходів для збереження доказів, що стосуються події, включаючи показання свідків, висновки судових експертів тощо. Будь-які недоліки розслідування, які підривають його здатність до встановлення причин заподіяння ушкоджень або винних осіб, ставлять під сумнів дотримання цього стандарту та вимог оперативності й розумної швидкості, які також передбачаються у цьому контексті» [4]. «Суд нагадує, що для того, щоб розслідування могло вважатися ефективним, воно має призвести до встановлення і покарання винних осіб. Це не є обов'язком досягнення результату, але є обов'язком вжиття заходів. Розслідування, яке проводиться безстороннім органом влади, та яке є швидким, ретельним та відкритим для родичів померлої особи, має вважатися ефективним» [5]; «органи державної влади повинні були вжити всіх заходів для отримання доказів, які стосуються справи. Недоліки у розслідуванні, які підривають його здатність встановити причину смерті або винних осіб, можуть суперечити такому стандарту» [6].

Відповідно, якщо вести мову про ефективність досудового розслідування та кримінального провадження, необхідно оцінювати не той результат, який був досягнутий, а ті заходи, які реально були вжиті уповноваженими особами для того, щоб досягти максимально сприятливого результату незалежно від того, чи дійсно він настав. «Ефективність досудового розслідування представляє собою цінність, яку потрібно створити. Натомість

неефективність досудового розслідування означає, що результатів досудового розслідування немає або їх замало, щоб говорити про збір слідчим доказів, достатніх для розкриття злочину. У переважній більшості про неефективність досудового розслідування говорять, коли має місце бездіяльність слідчого або неякісна робота. Це також може означати, що результатів у майбутньому годі очікувати. Проте така відсутність результатів є наслідком невжиття слідчим кримінально-процесуальних заходів, які він міг вжити в конкретному кримінальному провадженні» [7, с. 127].

Як зазначає О.О. Торбас, «оцінюючи ефективність досудового розслідування, керівник органу дізнання, досудового розслідування та прокурор у першу чергу мають оцінити, скільки було вчинено слідчим або дізнавачем процесуальних дій для розслідування відповідного кримінального правопорушення. Встановити певну мінімальну кількість у даному випадку неможливо, однак все одно має бути адекватне співвідношення між часом, протягом якого триває досудове розслідування, та кількістю процесуальних дій, які були вчинені уповноваженою особою. При цьому має враховуватися не лише кількість таких дій, а і їх характер, адже якщо проведення допитів не вимагає значної затрати в часі, то проведення більшості негласних слідчих (розшукових) дій вимагає значного часу як при підготовці, так і при їх здійсненні. Тому пропонується оцінювати не кількість слідчих та негласних (слідчих) розшукових дій, які були проведені, а кількість всіх процесуальних дій, які можуть включати в себе і дії щодо підготовки до проведення основних гласних та негласних слідчих (розшукових) дій» [8, с. 194].

Очевидно, що ефективність досудового розслідування має кимось забезпечуватися. І цілком логічним є висновок, що такий обов'язок має бути покладений саме на прокурора. Так, відповідно до ч. 5 ст. 36 КПК України, «Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки), керівник обласної

прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування або за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням ним досудового розслідування в умовах воєнного стану» [9]. В даному випадку законодавець підкреслює інституційну роль прокуратури в забезпеченні ефективності досудового розслідування шляхом надання дозволу прямо втручатися в питання підслідності та передоручати кримінальні провадження різним органам досудового розслідування. Проте не меншу, а інколи навіть і більш важливу роль в частині забезпечення ефективності досудового розслідування відіграє не керівник відповідного органу прокуратури, а прокурор-процесуальних керівник. Такий висновок в першу чергу можна зробити з аналізу повноважень, які передбачені ст. 36 КПК України, які визначають процесуального керівника як одну з ключових фігур у всьому досудовому розслідуванні, адже він об'єктивно має найбільший вплив на хід всього розслідування.

Власне це все вказує на те, що прокурор-процесуальний керівник дійсно гарантує ефективність досудового розслідування, а тому його можна назвати відповідальним за його результати. Проте лише цих аргументів недостатньо для того, щоб виділити процесуальну відповідальність прокурора в якості галузевої засади кримінального процесу. Тут ми хочемо зробити акцент на дуже важливій зміні, яка відбулася в КПК України – положення, яке змушує прокурора, який був процесуальним керівником на стадії досудового розслідування, також підтримувати публічне (державне) обвинувачення в суді та, за необхідності, подавати апеляційну чи касаційну

скарги. Так, згідно з ч. 2 ст. 37 КПК України, прокурор здійснює свої повноваження у кримінальному провадженні з його початку до завершення. «Закріплення в цій нормі закону здійснення повноважень прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення є втіленням завдань кримінального провадження в частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду, а також необхідне для підвищення ефективності процесуальної діяльності прокурора щодо доведеності перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення» [10, с. 130].

В процесуальній доктрині дане положення було проаналізовано як «принцип незмінюваності прокурора у кримінальному провадженні». «Правило щодо незмінюваності прокурора у кримінальному провадженні відповідає характеристикам принципу, який визначається як основна вихідна засада, що в поєднанні з іншими визначає сутність, зміст і направленість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності, створює систему гарантій у встановленні істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя» [11, с. 10]. «Цей принцип безпосередньо стосується лише прокурора і формально не входить до числа засад кримінального провадження, сформульованих у Главі 2 КПК України. Проте його можна розглядати в якості складової таких загальних засад кримінального провадження, як законність, передбачена ст. 9 КПК України, яка також розглядається дослідниками як імперативна засада діяльності правоохоронних органів [12, с. 434], та змагальність, що покладає на прокурора обов'язок здійснювати повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення в суді (ч. 4 ст. 22 КПК України). Фактично, у такій інтерпретації засада змагальності передбачає

здійснення всіх вказаних процесуальних дій одним і тим же прокурором» [13, с. 87].

Як можна помітити, в даному випадку робиться уточнення, що незмінність прокурора не є окремою засадою, а лише складовою інших загальних засад, які передбачені ст. 7 КПК України. В той же час ми вважаємо, що в даному випадку було недоцільно використовувати саме терміни «принцип», адже вже його наявність вказує на ту саму фундаментальність. Проте навіть якщо розглядати незмінність прокурора в кримінальному провадженні не як окрему засаду, а як складову інших засад, то тут теж виникають певні проблеми. Так, незмінність прокурора в першу чергу стосується власне організації процесуального керівництва, тобто способу реалізації повноважень, що передбачено кримінальним процесуальним законодавством. Власне сама по собі незмінність прокурора не є визначальним фактором, адже ізольовано вона стосується лише факту внутрішньої організації діяльності органів прокуратури та визначення переліку осіб, які будуть процесуальними керівниками в тому чи іншому кримінальному провадженні. Значення має не сам обов'язок щодо незмінності прокурора, а ті наслідки, які цей обов'язок породжує. А.В. Лапків у власному дослідженні неодноразово підкреслює саме ті позитивні наслідки, які має така зміна КПК України 2012 року, адже саме через ці наслідки можна дійсно оцінити значення даної новели.

І саме в якості такого позитивного наслідку ми і пропонуємо виділяти таку галузеву засаду кримінального провадження як процесуальні відповідальність прокурора. До того, як почав діяти КПК України 2012 року, прокурори в межах одного кримінального провадження діяли відносно ізольовано між собою. Один прокурор відповідав за ефективне досудове розслідування, інший – за якісне підтримання державного обвинувачення в суді тощо. З одного боку це дозволяло виділити певну спеціалізацію серед прокурорів у кримінальному провадженні, що, теоретично, також

мало підвищити якість всього процесу. Проте з іншого боку виникали ситуації, за яких прокурорів на кожній стадії кримінального процесу цікавив не кінцевий результат всього кримінального провадження, а завершення саме його частини роботи. Найчастіше такі конфлікти виникали між стадіями досудового розслідування та судом, коли прокурор, який відповідав за досудове розслідування, намагався швидше передати справу до суду, інколи нехтуючи якістю. Через це інший прокурор, який мав підтримувати державне обвинувачення в суді, міг опинитися в неприємній ситуації, коли, наприклад, у нього могло не вистачати доказів для доведення винуватості особи поза розумним сумнівом.

Проте норма щодо того, що один і той самий прокурор має і здійснювати нагляд у формі процесуального керівництва на стадії досудового розслідування, і підтримувати державне (публічне) обвинувачення в суді, суттєво змінило підхід до виконання таких повноважень. Тепер прокурор, який підписує обвинувальний акт, також має бути впевнений, що йому буде достатньо доказів для того, щоб довести винуватість особи, адже виправдувальний вирок власне і буде основним показником неякісного процесуального керівництва на стадії досудового розслідування (що, до речі, і є основною причиною такого катастрофічного малого відсотку виправдувальних вироків в Україні, проте це вже тема для окремого дослідження).

Анотація

Стаття присвячена доцільності виділення процесуальної відповідальності прокурора як окремої галузевої засади кримінального процесу. В статті автор зазначає, що прокурор, який підписує обвинувальний акт, також має бути впевнений, що йому буде достатньо доказів для того, щоб довести винуватість особи, адже виправдувальний вирок власне і буде основним показником неякісного процесуального керівництва на стадії досудового розслідування (що, до речі, і є основною причиною такого катастрофічного малого відсотку виправдувальних вироків в Україні, проте це вже тема для окремого дослідження).

Іншими словами, прокурор процесуально відповідає за результати не окремої стадії кримінального процесу, а за результати всього кримінального провадження. Така відповідальність суттєво змінює саму філософію його роботи, адже він має бути впевнений у тому, що жодні помилки або порушення, які були на стадії досудового розслідування, не вплинуть на результати судового розгляду. І навпаки, якщо вже на стадії досудового розслідування для сто-

Іншими словами, прокурор процесуально відповідає за результати не окремої стадії кримінального процесу, а за результати всього кримінального провадження. Така відповідальність суттєво змінює саму філософію його роботи, адже він має бути впевнений у тому, що жодні помилки або порушення, які були на стадії досудового розслідування, не вплинуть на результати судового розгляду. І навпаки, якщо вже на стадії досудового розслідування для сторони обвинувачення буде очевидно, що доказів для доведення вини недостатньо, то прокурору доцільніше буде закрити таке кримінальне провадження або, якщо це допустимо, укласти угоду про визнання винуватості з підозрюваним. Саме тому ми і вважаємо, що процесуальна відповідальність прокурора за результати кримінального провадження має розглядатися як засада кримінального процесу. Крім того, така відповідальність також має фундаментальний характер, адже вона в значній мірі буде впливати на те, в який спосіб прокурору буде реалізувати власні кримінальні провадження. Законодавець може вносити зміни до окремих положень КПК України, проте це (на відміну від процесуальної самостійності слідчого) не вплине на процесуальну відповідальність прокурора, які в значній мірі буде головною рушійною силою та гарантією якісного та ефективного досудового розслідування.

рони обвинувачення буде очевидно, що доказів для доведенні вини недостатньо, то прокурору доцільніше буде закрити таке кримінальне провадження або, якщо це допустимо, укласти угоду про визнання винуватості з підозрюваним. Саме тому автор вважає, що процесуальна відповідальність прокурора за результати кримінального провадження має розглядатися як засада кримінального процесу. Крім того, така відповідальність також має фундаментальний характер, адже вона в значній мірі буде впливати на те, в який спосіб прокурору буде реалізувати власні кримінальні провадження. Законодавець може вносити зміни до окремих положень КПК України, проте це (на відміну від процесуальної самостійності слідчого) не вплине на процесуальну відповідальність прокурора, які в значній мірі буде головною рушійною силою та гарантією якісного та ефективного досудового розслідування.

Ключові слова: кримінальне провадження, засади кримінального провадження, прокурор, ефективність досудового розслідування

Zhuravlov O.H. Procedural responsibility of the prosecutor as the sectoral principle of the criminal process

Summary

The article is devoted to the expediency of distinguishing the prosecutor's procedural responsibility as a separate branch of the criminal process. In the article, the author notes that the prosecutor who signs the indictment must also be sure that he will have enough evidence to prove the person's guilt, because the acquittal will actually be the main indicator of poor procedural management at the stage of the pre-trial investigation (which, until things, and is the main reason for such a catastrophically low percentage of acquittals in Ukraine, but this is already a topic for a separate study).

In other words, the prosecutor is procedurally responsible not for the results of a separate stage of the criminal process, but for the results of the entire criminal proceeding. Such responsibility significantly changes the very philosophy of his work, because he must be sure that no errors or violations that occurred at the stage of the pre-trial investigation will not affect the results of the trial. Conversely, if already at the stage of the pre-trial investigation it is obvious to the prosecution that there is not enough evidence to prove guilt, then it would be more expedient for the prosecutor to close such criminal proceedings or, if it is permissible, to enter into a plea agreement with the suspect. That is why the author believes that the prosecutor's procedural responsibility for the results of criminal proceedings should be considered as the basis of criminal proceedings. In addition, such responsibility is also of a fundamental nature, because it will greatly influence the manner in which the prosecutor will implement his own criminal proceedings. The legislator can make changes to certain provisions of the Criminal Code of Ukraine, but this (in contrast to the procedural independence of the investigator) will not affect the prosecutor's procedural responsibility, which will largely be the main driving force and guarantee of a high-quality and effective pre-trial investigation.

Key words: criminal proceedings, principles of criminal proceedings, prosecutor, effectiveness of pre-trial investigation.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процес України : підручник / за ред. С. В. Ківалова К82 та М. С. Цуцкірідзе. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 1104 с.
2. Галаган О.І., Письменний Д.П. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 167-172.
3. Волошина В.К. Реалізація галузевих та специфічних принципів кримінального процесу у стадії досудового розслідування: дис. ... кандидата юридичних наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 236 с.

4. Рішення ЄСПЛ «Євген Петренко проти України», заява 55749/08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a60#Text
5. Рішення ЄСПЛ «Чумак проти України», заява 44529/09. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e02#Text
6. Рішення ЄСПЛ «Муравська проти України», заява 249/03. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_432#Text
7. Стеценко Ю.В. Ефективне досудове розслідування: зміст поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Випуск 49. Том 2. С. 126-129.
8. Торбас О.О. Поняття ефективності досудового розслідування. *Проблеми досудового розслідування в сучасних умовах: правові та організаційні аспекти: міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, м. Одеса, 29 квітня 2021 р. Одеса: ОДУВС, 2021. С. 192-195.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL:
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський Є.П. Бурдоль та ін.: за заг ред. В.Я. Тація, В.П.Пшонки, А.В.Портнова. Х. :Право, 2012. Т. 1. 768 с.
11. Тертишник В. Концептуальна модель системи принципів кримінального процесу. *Юридичний вісник України*. 2001. № 5 (1-7 лютого 2001р.). С. 10.
12. Ахтирська Н.М. Законність як імперативна засада діяльності правоохоронних органів. Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. К. : НДІ «Проблеми людини», 1999. Т. 18. С. 434-443.
13. Лапкін А. В. Принцип незмінюваності прокурора у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 2(3). С. 85-89.